

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ НА ДОНБАСІ

За висновками закордонних експертів, визначальними ознаками неналежного забезпечення конституційних прав і свобод українських громадян на непідконтрольній території, які одночасно є основоположними свободами згідно міжнародного права, є порушення:

- права на вільне пересування громадян (дія Тимчасового порядку перетину лінії зіткнення; великі черги на пунктах в'їзду-виїзду (до 30 годин); мінометні обстріли транспортних коридорів із людськими жертвами тощо);

- права на свободу світогляду і віросповідання (до 2014 року на Донбасі було зареєстровано близько 1,5 тис. релігійних організацій. На сьогоднішній день, внаслідок морального та фізичного тиску з боку воєнізованих груп фактично припинили свою діяльність осередки УПЦ-КП, греко-католицьких, мусульманських, єврейських, Свідків Єгови та інших релігійних організацій);

- права на мирні зібрання та на свободу об'єднання (неможливість проведення відкритих і вільних зібрань на територіях ДНР та ЛНР, заборона альтернативних поглядів, покарання за протести чи зібрання проти політики озброєних груп);

- економічних та соціальних прав (українське населення на непідконтрольній території фактично позбавлене державних соціально-економічних гарантій; громадяни не мають належного доступу до соціальної допомоги, банківських рахунків та реєстрації актів цивільного стану; вони позбавлені права голосувати на місцевих виборах тощо);

- права на житло, землю та власність (відсутність комплексного механізму щодо компенсацій майнових втрат; неналежний захист приватної власності, мародерство та подальше руйнування власності населення у зоні конфлікту);

- права на охорону здоров'я (ліки у більшості випадків недоступні або ж надто дорогі; доступ до спеціалізованої медичної допомоги залишається вкрай обмеженим і забезпечується, здебільшого, виключно завдяки гуманітарній допомозі) [2].

Стан забезпечення прав і свобод особи є найважливішим критерієм оцінки функціонування держави, який свідчить про її демократичний (або недемократичний) характер. В Україні ця проблема набула надзвичайно важливого значення після подій Революції гідності (листопад 2013 року – лютий 2014 року), а із часу окупації Російською Федерацією Криму і частини Донбасу вона трансформувалася у чинник, що суттєво впливає на стан національної безпеки держави.

Великий вплив на захист прав людини у даній ситуації також дає міжнародне гуманітарне право. Міжнародне гуманітарне право (МГП) або право збройних конфліктів – це галузь міжнародного права, норми і принципи якої обмежують застосування насильства під час збройних конфліктів, висуваючи такі вимоги: а) щадити тих, хто не бере або припинив брати безпосередню участь у воєнних діях; б) обмежувати насильство обсягом, необхідним для досягнення мети конфлікту, а вона може полягати (незалежно від причин, через які конфлікт розпочався) лише у тому, щоб послабити військовий потенціал супротивної сторони [3].

Головними джерелами МГП, як і міжнародного права загалом, є міжнародні договори та міжнародні звичаї. Міжнародний договір – головне джерело МГП, починаючи з третьої чверті XIX століття, коли розпочався процес кодифікації законів і звичаїв війни. Нині МГП є однією з найкраще забезпечених конвенційним матеріалом галузей міжнародного права. Важливо відзначити дуже високий рівень прийняття державами на себе зобов'язань за багатосторонніми договорами з МГП. Так, до Женевської конвенції (ЖК) I-IV приєдналися всі без винятку держави світу [1].

Головними чинними договірними джерелами МГП є:

– у сфері захисту жертв збройних конфліктів: Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року (ЖК I); Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 року (ЖК II); Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року (ЖК III); Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року (ЖК IV); Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 року (ДП I);

Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру, від 8 червня 1977 року (ДП II); Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми, від 8 грудня 2005 року (ДП III); Конвенція про права дитини, Нью-Йорк, 20 листопада 1989 року; Факультативний протокол до Конвенції про права дитини, що стосується участі дітей у збройному конфлікті, Нью-Йорк, 25 травня 2000 року;

– у сфері обмеження або заборони використання окремих засобів ведення війни (зброї): Женевський протокол про заборону використання на війні задушливих, отруйних чи інших подібних газів і бактеріологічних засобів, 17 червня 1925 року; Протокол про заборону або обмеження використання запалювальної зброї, 10 жовтня 1980 року (Протокол III до KB33); Протокол про засліплюючу лазерну зброю, 13 жовтня 1995 року (Протокол IV до KB33); Протокол про вибухонебезпечні пережитки війни, 28 листопада 2003 року Протокол V до KB33); Конвенція про касетні боєприпаси, 30 травня 2008 року;

– у сфері індивідуальної кримінальної відповідальності за порушення МГП: Римський Статут Міжнародного кримінального суду, 17 липня 1998 року (Римський Статут).

Україна є стороною усіх названих вище міжнародних договорів за винятком Римського Статуту, Другого протоколу до Гаазької конвенції 1954 року про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1999 року та Конвенції про касетні боєприпаси 2008 року.

На сьогоднішній день, існує низка нормативно-правових актів, які визначають особливості державного управління на сході України та покликані забезпечити соціальний захист місцевого населення, зокрема, це: Закони України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції», «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», акти Кабінету Міністрів України про затвердження переліку населених пунктів, на територіях яких здійснювалася АТО, про створення Державного агентства з питань відновлення Донбасу, про обмеження поставок окремих товарів (робіт, послуг) з тимчасово окупованої території на іншу територію України, про затвердження Комплексної державної

програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення АТО в інші регіони України, на період до 2017 року тощо [4].

Усвідомлюючи необхідність відновлення громадянського миру та соціальної злагоди в українському суспільстві, з метою забезпечення реалізації конституційних прав і свобод громадян, які постраждали під час проведення антитерористичної операції, приведення норм чинного законодавства України до європейських стандартів пропонується у сфері прав людини звернути увагу на необхідність:

- забезпечення належних державних гарантій захисту права на життя та наявність правових механізмів ефективного розслідування порушень цього права;

- протидії (попередження) катуванням, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню;

- захисту права на свободу та особисту недоторканність, ефективне розслідування злочинів насильницького зникнення, звільнення заручників, відновлення їхніх прав та забезпечення їхньої реабілітації;

- забезпечення права на незалежний, справедливий суд у розумний строк, що відповідає європейським цінностям та світовим стандартам захисту прав людини;

- запобігання та протидії усім формам дискримінації, гендерного насильства, торгівлі людьми та рабства, надання якісної допомоги жертвам [5].

Джерела:

1. 10 фактів про збройну агресію Росії проти України / Міністерство закордонних справ України // <http://mfa.gov.ua/ua/page/open/id/5026>. (Дата звернення: 11 липня 2017 року).
2. Чого варті права людини на терезах війни / Урядовий кур'єр. – https://humanrights.org.ua/material/v_oon_nagadali_chomu_ukrajina_maje_rozsliduvati_zvaltuvannja_pid_chas_zbrojnogo_konfliktu. (Дата звернення: 11 липня 2017 року).
3. УВКПЛ, «Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні» (Report on the human rights situation in Ukraine) (15 грудня 2014 року) п.41. (Дата звернення: 20 квітня 2016 року).
4. Незаконні затримання та катування, здійснені українською стороною в зоні збройного конфлікту на Сході України /

- Українська гельсінська спілка з прав людини.
5. Звіт «Права людини в Україні 2014» (2015) 67. Див. також Звіт «Хімічний трикутник».

Науковий керівник – к.ю.н., доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія» Канєнберг-Сандул О. К.